

Munich Personal RePEc Archive

The Global Economic Crisis and Behavioral Economics

Kolev, Kaloyan

University of Economics - Varna

2016

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/114570/>
MPRA Paper No. 114570, posted 22 Sep 2022 12:34 UTC

**Критиката на неокласическия икономикс
в светлината на глобалната финансово-
икономическа криза от 2008-2009 г.**

**Сборник с доклади от национална научна кръгла маса
24 юни 2016 г.**

2016

**Издателство „Наука и икономика“
Икономически университет – Варна**

Организационен комитет

доц. д-р Христо Мавров - председател

гл. ас. д-р Силвия Господинова

гл. ас. д-р Александър Тодоров

ас. Михаил Радев

докт. Антон Петров

Даниела Косева - технически сътрудник

Научен съвет

проф. д-р Зоя Младенова

проф. д.ик.н. Ивона Якимова

проф. д-р Владимир Владимиров

Сборникът се издава като част от проект за частично финансиране на научна проява - кръгла маса НПК-172, съгласно договор за научни изследвания № НИР-175/10.06.2016 г. Публикуваните доклади не са редактирани и коригирани. Авторите им носят пълна отговорност за съдържанието, оригиналността и за допуснати по тяхна вина грешки.

Тази книга или части от нея не могат да бъдат размножавани, разпространявани по електронен път и копирани без писменото разрешение на издателя.

© Зоя Младенова, Васил Тодоров, Ваньо Гаргов, Димитър Канев, Росица Чобанова, Пламен Чипев, Боян Славенков, Екатерина Сотирова, Росица Рангелова, Григор Сарийски, Дянко Минчев, Щерьо Ножаров, Петър Пешев, Калоян Колев, Вениамин Тодоров, Искра Христова-Балканска, Христо Мавров, Георги Матеев, Младен Тонев, Петко Миран, Стела Ралева, Яким Китанов, Виржиния Желязкова, Ивайло Беев, Александър Косулиев, Кристиян Вълчев, Димитър Дамянов, Петкан Илиев, Калин Господинов, Кристиян Корелов, Кристина Стефанова, Николай Величков, Петър Пиперков, автори, 2016

© Издателство „Наука и икономика“

Икономически университет – Варна, 2016

ISBN 978-954-21-0909-9

Съдържание

1. *Зоя Младенова*
Отражения на световната криза върху икономическата теория: опит за обобщение 9
2. *Васил Тодоров*
Българска неортодоксална критика на неокласическия икономикс във връзка с глобалната финансово-икономическа криза от 2008-2009 година 56
3. *Ваньо Гаргов*
За критиката на неокласическата теория и нейните онтологични основи 76
4. *Димитър Канев*
Критиката на поведенческата икономика: подмяна или усъвършенстване на неокласическата парадигма 90
5. *Росица Чобанова*
Икономическите алтернативи според Жан Тирол - носител на Нобелова премия по икономика за 2014 г. 102
6. *Пламен Чипев*
Сакрален ли е неокласическият икономически модел? (опорни точки в защитата му) 111
7. *Боян Славенков*
Защо говорим за криза в икономическата наука и какво е нашето участие в нея? 122
8. *Екатерина Сотирова*
Идеите на Лудвиг Фон Мизес и ефективността на съвременната парична политика 133
9. *Росица Рангелова, Григор Сарийски*
Неолиберализмът при прехода към пазарна икономика в България 145

10. <i>Дянко Минчев</i>	
Дерегулирането – научна заблуда на неокласиката или удобна идеологическа доктрина	157
11. <i>Щерьо Ножаров</i>	
Деформации в цикличността – времето на икономическия пост-аутизъм	166
12. <i>Петър Пешев</i>	
Роля на приложната икономика в предотвратяване на нова голяма депресия	178
13. <i>Калоян Колев</i>	
Глобалната икономическа криза и поведенческият икономикс	188
14. <i>Вениамин Тодоров</i>	
Информационна асиметрия и световната финансова криза	199
15. <i>Искра Христова-Балканска</i>	
Икономическа конвергенция в ЕС и България	211
16. <i>Христо Мавров</i>	
Неокласическата теория и съвременните тенденции в доходното неравенство - критичен поглед.....	219
17. <i>Георги Матеев</i>	
Кризата 2007-2008 г. – причини и последици	232
18. <i>Младен Тонев</i>	
Модели на устойчивото развитие	239
19. <i>Петко Миран</i>	
Пазарните провали като фактор за нарастване на неравенството в разпределението на дохода	248
20. <i>Стела Ралева</i>	
Последната икономическа криза и предизвикателствата пред преподаването на макроикономика	261

21. <i>Яким Китанов, Виржиния Желязкова</i> Проблеми на преподаването на икономикс в съвременните условия.....	274
22. <i>Ивайло Беев</i> За релацията: теория, икономическа теория, икономикс	285
23. <i>Александър Косулиев</i> Някои проблеми на теорията за фирмата във въвеждащия курс по икономикс.....	297
24. <i>Кристиян Вълчев</i> Мястото на преподаването на икономическа теория в съвременните изисквания за формирането на човешкия капитал.....	308
25. <i>Димитър Дамянов</i> Анализът на потребителското поведение в неокласическия макроикономикс – предположения и реалност	315
26. <i>Петкан Илиев</i> Критичен поглед върху теоретичните аспекти на религиозния икономикс	326
27. <i>Калин Господинов</i> Транзакционният подход: алтернатива и приемственост.....	338
28. <i>Кристиян Корелов</i> Глобалната финансово-икономическа криза от 2008 г. през погледа на австрийската икономическа школа	345
29. <i>Кристина Стефанова</i> Неолибералният произход на европейския модел и социално-икономическите алтернативи в неговите рамки.....	356

30. *Николай Величков*
Пакта за стабилност и растеж през призмата
на неокласическите схващания и кризата от 2008 г..... 366
31. *Петър Пиперков*
Концепцията за заемните средства срещу теорията
за ендогенността на парите 375

ГЛОБАЛНАТА ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА И ПОВЕДЕНЧЕСКИЯТ ИКОНОМИКС

Калоян Колев

THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND BEHAVIORAL ECONOMICS

Kaloyan Kolev

Abstract: The global economic crisis has left its imprint not only on the world economy, but also on the credibility of neoclassical economics. Taking advantage of the historical chance behavioral economics was actively involved in the debate about the need for change in economic models and proved itself as a reasonable corrective to the orthodox theory. With the increasing dynamics and complexity of economic processes it can solve many of contemporary and probably feature issues. For that purpose, behavioral economics needs further development by consolidation, focus on economic issues and formalization of its core ideas and models.

Key words: global economic crisis, behavioral economics

Въведение

Периодичните стопански кризи са една от най-болезнените и разрушителни прояви на несъвършенствата на пазарна икономика. Техният позитивен ефект най-често се свързва с изчистването на натрупаните дисбаланси в икономическата система и нейната корекция към една по-устойчива траектория на развитие.

Извън сферата на стопанските отношения тежките и най-вече структурни кризи естествено провокират горещи дебати по отношение възможностите на икономическата теория и доминиращите идеи от нея да предвидят подобни състояния, и да изведат механизми за тяхното преодоляване. Това в голяма степен важи и за криза от 2008-2009 г., която изненада всички с дълбочината, мащабите и скоростта на разпространението си в глобален мащаб.

Глобалната криза и бурните прения около нея бяха „златен шанс“ за множеството набиращи популярност от 70-те години насам алтернативи на неокласицизма да намерят своето място в разбирането ни за структурата и функционирането на съвременната икономическа система. Въвлечането в дискусиите на определения като „алчност“, „иррационално поведение“, „загуба на доверие“ и др. естествено насочиха вниманието към психологическите аспекти на човешкото поведение, а от там и към поведенческия икономикс. Неговата интердисциплинарна методологическа основа, съчетаваща едновременно инструменти и модели от икономическата теория, психологията и социологията, му гарантираше убедително предимство пред ограниченията, с които се сблъскваше неокласическата икономиката.

Съумя ли поведенческият икономикс да намери и предложи подобаващо алтернативно обяснение на причините и механизмите на кризата, както и адекватни мерки за излизането от дълбоката рецесия? До колко бихевиоризмът успя да се възползва от бурните критики към неокласически идеи и да утвърди своите позиции като коректив на доминиращата теория за функционирането на съвременното стопанство?

Изложение

Една от важните отличителни черти на глобалната криза от 2008-2009 г. беше нейната пълна непредсказуемост (Kennedy, Morgan 2011). Нито един от използваните от международните финансови институции, правителства, банки и рейтингови агенции модели за макроикономическо прогнозиране не даваше сигнали за приближаващия крах на финансовия сектор в световен мащаб. Малцината специалисти, изразили своите притеснения в публичното пространство (Нуриел Рубини, Дийн Бейкър, Ан Петифор и др.), бяха оставени в изолация, а техните предупреждения – игнорирани. Съвсем естествено в разгара на кризата критиките бяха насочени не само

към институциите, но и към самата неокласическа теория. Нейните идеи за рационалното икономическо поведение, ефективното равновесие на финансовите пазари и др. бяха подложени на съмнение, което постепенно нарастваше с очевидната ограничена резултатност (а понякога и липсата на такава) на прилаганите традиционните за подобни ситуации политики за преодоляване на кризата.

Като отговор на отправените критики, макар и със закъснение, кризата намери своето адекватно обяснение в множеството дисбаланси, натрупвани с последните няколко десетилетия (Prüewe 2010). С известни разногласия като нейни структурни предпоставки бяха определени:

1) *Глобалните дисбаланси* – международните диспропорции между производство и потребление, подхранващи непрекъснато нарастващия дефицит по текущите сметки на развитите икономики (най-вече САЩ) и излишъци по тези на азиатските страни (основно Китай). Поддържането на глобална система, в която една част от обществата градят развитието си на потреблението, което надвишава производството им, а други на създаването на блага, обемът на които далеч надхвърля собствените им нужди, рано или късно щеше да доведе до крах на системата.

2) *Доминиращата роля на финансовият сектор* – последните две десетилетия на XX век либерализацията на финансовият сектор и иновациите доведоха до неговото откъсване от реалния сектор (производството). В резултат на това, цената на търгуваните инструменти се определяше само и единствено от очакванията, а не от реалната възвръщаемост от направените инвестиции. По-голямата част от трансграничните капиталови потоци на практика демонстрираха модели на поведение, което е откъснато от икономическата логика и рационалност, и подчинено на спекулативни мотиви, в т.ч. и идеята, че „пари могат да се създават от пари“.

3) *Глобалното подходящо неравенство* – фактът, че свободното пазарно стопанство доведе до извънредно преразпределение и концентрация на доходите и богатството в малък процент от домакинс-

твата както в глобален, така и в национален мащаб, има не само социални, но и икономически последици. Свръх забогатяването създаде огромни излишъци на капитал, който естествено намери своята възможност за възвращаемост в изкуствено раздуващия се откъснат от реалните процеси финансов сектор. От друга страна, забавящият се ръст на реалните доходи доведе до неимоверно нарастване на кредитирането на домакинствата, които се опитваха да поддържат високия си стандарт на живот. По този начин бяха създадени и част от предпоставките за „кредитния балон“.

4) *Пазарните провали* – противно на разбиранията, анализите показаха, че пазарите са формирали и поддържали неефективни равновесия. Като причина за това бяха посочени добре познати и анализирани дефекти на свободния пазар от неокласическата теория - информационната асиметрия, несъвършената конкуренция (олигополната структура на банковия сектор, пазара на рейтингови услуги, застрахователните компании и др.), конфликтът на интереси и др.

5) *Провалът на държавното регулиране* – не на последно място, оттеглянето на държавата от стопанските процеси в полза на развитието на глобализацията и доминиращите неолиберални идеи, ограничи възможността на правителствата да коригират пазарните дефекти. Икономическото развитие и структурните промени в икономиката бяха оставени изцяло на свободната воля на пазарните агенти и принципите на саморегулацията.

Очевидно, фундаменталната идея на неокласическата теория за рационалното индивидуално поведение на стопанските субекти, координирано от „невидимата ръка“ и раждащо ефективни и оптимални резултати и равновесия, се е провалила. Ако не изцяло, то поне в условията на настоящата криза. Обяснението на този феномен явно лежи в условията и механизмите на взимане на индивидуалните решения (били те потребителски, производствени, инвестиционни и др.). Отговорът на въпросът „Защо?“ и тяхното преоткриване изисква връщане и анализ на изначалното, което твърде отдав-

на неокласическата теория е загърбила и удобно приела като аксиоматично „максимизиращо полезността/печалбата рационално поведение в условията на оскъдност“.

Слабостта на неокласическата теория в условията на глобалната криза осигури „исторически шанс“ на поведенческия икономикс да докаже своята виталност и да излезе от сферата на екзотичните направления в икономическата теория. Основното му предимство е именно неговият предмет на анализ – поведението на отделния индивид и механизмите за взимане на решения извън допускането за абсолютна рационалност.

Следва да отбележим, че поведенческият икономикс никога не се е развивал като пълна алтернатива на неокласицизма, а по-скоро като негов коректив, с внасянето на повече реализъм по отношение на човешкото поведение. Десетилетия наред в процеса на развитието авторите се занимават основно с идентифицирането и обяснението на очевидни отклонения (дефекти) на реалното човешко поведение от моделите на неокласическия икономикс. По тази причина много от идеите на поведенческия икономикс на са нови, а представляват връщане близо век назад към основите на неокласическия анализ (Camerer, Loewenstein, Rabin 2003).

Поведенческият икономикс разчита в голяма степен на експерименталните изследвания сред малка група от индивиди, поставени в лабораторни условия, което е и поводът за недоверието към получените резултати. Информационната революция през последното десетилетие и натрупването на голям обем от систематизирана информация за предпочитанията и поведението на хората позволи един постепенен преход към въвеждането и използването на традиционните методи на икономическия анализа.

Методологическото ядро на поведенческия икономикс е психологическият реализъм, който се постига чрез сваляне на ограничителните допускания на неокласическия икономикс по отношение на човешкото поведение. За разлика от ортодоксалния подход, изборът на отделния индивид се разглежда в един много по-широк

психологически и емоционален контекст. Предефинира се категорията полезност, а нейното максимизиране се разглежда само като един от многото двигателите на икономическото поведение.

Благодарение на няколко десетилетия теоретични и емпирични натрупвания поведенческият икономикс се оказва подготвен за предизвикателства на кризата, на които неокласическата теория не може да отговори. Например:

- Свърх задлъжнялостта на домакинствата и кредитният балон намира своето обяснение с хиперболичното дисконтиране, при което индивидите са твърде концентрирани върху ползите в настоящето и недооценяват разходите и евентуалните рискове, които са отложени в бъдещето (McDonald, 2009). Подобно поведение е характерно и за домакинствата, използващи прекомерно т. нар. „бързи кредити“, въпреки високата им цена и строги санкции при просрочие.

- Имотните балони, според едно от предположенията на поведенческата икономика, са пример за т. нар. „стадно поведение“ при което решението за дадено действие се взема като резултат от следването на решенията на останалите членове на обществото или групата. От друга страна, покупната цена на имота се явява своеобразна „котва“ за притежателите им, която пречатства рационалното решение за продажба при промяна в конюнктурата на пазара.

- Поведенческите експерименти нееднократно са демонстрирали, че хората са склонни да надценяват активите, които предлагат за продажба, ясно съзнавайки, че офертната им цена е над реалната стойност. Подобен тип поведение на съвременните капиталови пазари, в съчетание с еуфорията, желанието за печалби и хиперболичното дисконтиране според бихевиористите вероятно са първоизточникът на периодичните спекулативни възходи и сривове на фондовите борси.

- Причината първоначалните опити на централните банки и правителствата да стимулират с традиционните инструменти своите

икономики да се окажат неефективни може да се обясни с парадокса на „избягващото загуби“ поведение. Независимо от ниските лихвени равнища и фискалните стимули, домакинствата и предприемачите пренебрегват максимизиращото ползите рационално поведение, тъй като субективната им оценка за евентуалните загуби в условията на несигурност е много по-висока от възможните ползи.

Въпреки своят неоспорим принос към интерпретацията на причините, довели до глобалната криза, според нас поведенческият икономикс не съумя да се възползва от предоставеният му шанс по няколко основни причини.

На първо място, поведенческият икономикс страда от висока степен на фрагментираност. Теоретичният вакуум в условията на кризата осигури уникален шанс на бихевиористите да впрегнат усилията си в посока на консолидиране на натрупаните знания и търсене на една обща парадигма. За съжаление, прегледът на публикациите от последните пет години показва, че се е развил точно обратният процес на роене на идеи и търсене на нови и в повечето случаи (за съжаление) маргинални тълкувания на причините и развитието на кризата. Например, по отношение само на кризата на имотния пазар и ипотечното кредитиране се предлагат над 20 алтернативни феномена или отклонения от рационалното поведение като информационна каскада, групово мислене, синдром на „този път ще е различно“, „съжалението“, „оптимизма“, алчността и свръх задлъжняването и т.н. (Dedu, Turcan, Turcan, R. 2011). Макар всеки един от изведените механизми да изглежда логичен и обоснован, тяхното внасяне в дебата води до количествени натрупвания на идеи, но не помага за формирането на едно цялостно разбиране за механизмите на кризата, ако такова изобщо е възможно да бъде намерено в рамките на бихевиористкия подход.

Поведенческият икономикс дълго време заимства идеи от психологията, социологията, антропологията и др. Това е и причината на него често да се гледа като екзотично направление, чиито идеи се

използват успешно преди всичко в сферата на маркетинга, мениджмънта, организационното поведение или манипулирането на общественото мнение. Поведенческият икономикс имаше нужда и възможност да направи естествената крачка в своето развитие чрез постепенно преместване на фокуса върху икономическите аспекти на анализиранияте проблеми. Вместо да се приобщи по-плътено към икономическата теория, поведенческият икономикс навлезе в нови територии на морала и етиката, опитвайки се да използва в анализа понятия и концепции като алчност, морална деградация и др. (Argandona 2012). Нещо повече, в търсене на по-задълбочено и най-вече устойчиво научно обяснение на дефектите в поведението, част от изследванията излязоха извън сферата на социалните науки, навлизайки на територията на неврологията, биологията на човешкия мозък и т.н. Подобни анализи имат своята научна значимост, но практическата ползата от тях е силно ограничена (Wargo, Baglini, Nelson 2009).

Поведенческият икономикс страда от твърде силен „методологически индивидуализъм“. Прекомерният фокус върху индивидуалното поведение и неговата флуидност е основна пречка (поне за момента) към извеждането на цялостна картина на механизмите на функциониране на пазарите и стопанската система. С други думи, ако неокласическата теория изпитва затруднения в прехода от общото към индивидуалното, то поведенческият икономикс не може да трансформира идеите си в обратната посока – от индивидуалното към общото. Оказва се, че основното негово предимство е и кардинален методологически недостатък. Показателни в това отношение са й ограничените опити за създаване на цялостен поведенчески макроикономикс (De Grauwe 2013). Структурата на малкото подобни курсове се изчерпва с преформулиране на кейнсианската функция, трансмисията на кризите и някои аспекти от формирането на цените на финансовите инструменти.

Анализът на човешкото поведение в неговата многовариантност пречи за формализирането на основните идеи на поведенчес-

кия икономикс. Макар да отрича ефективните равновесия, изведени от моделите на неокласическата теория, поведенческият икономикс няма нито методи, нито инструменти, с които да изведе алтернативни такива. Съвременните икономически реалност изискват не просто прогнози за вероятните отклонения в поведението и равновесията, но и работещи формални модели и конкретни количествени измерители. Те са от ключово значение за взимането на решения инвеститори, производители, финансови посредници, определянето на интервенцията на държавата, централните банки и т.н.

Разбира се, да се твърди, че поведенческият икономикс се е провалил, пропускайки своя исторически шанс, би било най-малкото некоректно.

На първо място, поведенческият икономикс осигури аргументи в дебата и доказва нуждата от внасянето на повече реализъм по отношение на човешкото поведение в икономическите модели. Днес налице е много по-голямо разбиране и склонност към сключването в анализите на идеи и инструменти от теорията на бихевиоризма.

Второ, най-големият успех на поведенческият икономикс е свързан с отражението му върху икономическата политика. Анализите на човешкото поведение показаха, че антикризисната политика трябва да бъде насочена към „спасяване на хората от самите тях“ (McDonald 2009). Наложена бе идеята за т. нар. „либертариански патернализъм“, според който хората трябва да бъдат стимулирани да коригират сами поведението си в случаите, в които са налице познатите предпоставки за взимане на нерационални решения, които водят до формирането на неефективни равновесия и акумулирането на системни дисбаланси в икономиката (Thaler, Sunstein 2008). Основен негов инструмент са малките стимули или наказания („nudge“- „побутвания“) които се вграждат в познатите конвенционални икономически и социални политики. Анализите сочат, че подобен подход повишава ефективността на интервенциите (Datta, Mullainathan, 2012). Показателен за влиянието на поведенческия икономикс върху икономическата политика е и фактът, че послед-

ният доклад за развитието на Световната банка е посветен изцяло на бихевиористките практики и техните позитивни ефекти върху проблемите на неравенството, бедността, финансовите решения на домакинствата и др. (World Bank 2015).

Заклучение

Глобалната икономическа криза остави своя траен отпечатък не само върху световното стопанство, но и върху доверието в доминиращата неокласическа теория. Възползвайки се от предоставения „историческия шанс“, поведенческият икономикс участва активно в дебата за нуждата от промяна в икономическите модели и успя да докаже себе си като коректив на ортодоксалната теория. В условията на нарастващата динамика и сложност на стопанските процеси бихевиоризмът може да даде отговор на много от въпросите, на които търсим решение днес. За тази цел, обаче, поведенческата икономика се нуждае от допълнително развитие в посока към консолидация, по-голям фокус върху икономическите проблеми и формализация, в търсене на по-голяма приложимост на основните си идеи и модели.

Използвана литература

ARGANDONA, A. (2012) 'Three ethical dimensions of the financial crisis', IESE Business School, WP-944, 2012

CAMERER, C., LOEWENSTEIN, G., RABIN, M. (ed.) (2003) *Advances in Behavioral Economics*, Princeton University Press, 2003

DATTA, S., MULLAINATHAN, S. (2012) *Behavioral Design - A New Approach to Development Policy*, Center for Global Development, CGD Policy Paper 016, November 2012

DE GRAUWE, P. (2013) *Lectures on Behavioral Macroeconomics*, Princeton University Press, 2013

DEDU, V., TURCAN, S., TURCAN, R. (2011) *A Behavioral Approach to The Global Financial Crisis*, The Annals of the University

of Oradea, Economic Sciences, Tom XX, 2nd Issue – December 2011

KENNY, G., MORGAN, J. (2011) Some lessons from the financial crisis for the economics analysis, ECB Occasional Paper No. 130

MCDONALD, I. (2009) The Global Financial Crisis and Behavioral Economics, Economic Papers, Vol. 26, No1, September, 2009, pp.249-254

PRIEWE, J. (2010) 'What Went Wrong? Alternative Interpretations of the Global Financial Crisis' in Dullen, S., Detlef, K. and Priewe, M. 'The Financial and Economic Crisis of 2008 - 2009 and Developing Countries', United Nations, New York and Geneva, 2010

THALER, RICHARD H. AND CASS R. SUNSTEIN (2008) Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness. Yale University Press, 2008.

WARGO, D., BAGLINI, N. AND NELSON, K. (2009) 'The Global Financial Crisis — caused by Greed, Moral Meltdown and Public Policy Disasters', Forum on Public Policy, Forum on Public Policy: A Journal of the Oxford Round Table, Vol. 2009, Issue 1

WB (2015) World Development Report 2015: Mind, Society, and Behavior, International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2015

За контакти:

Доц. д-р Калоян Колев, Икономически университет – Варна, Катедра „ОИТ“, бул. Княз Борис I 77, Варна, 9002, kolevk@ue-varna.bg.